

K R I T I K A I B I B L I O G R A F I J A

C. M. BOWRA, *Homer*, iz autorove ostavštine izdao H. Lloyd-Jones, u seriji „Classical Life and Letters“, London 1972, Duckworth, 184 str. i indeks, cijena L 2.95.

Prva knjiga pokojnog Cecila Mauricea (Sir Mauricea) Bowra bila je o Ilijadi: „Tradition and Design in the Iliad“ (Oxford 1933. s kasnijim pretiscima). I kasnije vraćao se on više puta Homeru: u punom zamahu znanstvenog stvaralaštva: izdao je godine 1955. knjigu „Homer and his Forerunners“, a velikim dijelom bavi se homerskom poezijom i poznato Bowrin djelo „Heroic Poetry“. Uz to i brojni članci. Bowra je umro 4. srpnja 1971. a među njegovim papirima pronađeno je devet poglavlja nedovršene knjige o Homeru. Tako je slučaj htio da je temi kojom je počeo svoj plodni rad posvetio i zadnje svoje dane.

Knjigu je postumno izdao Hugh Lloyd-Jones. Od deset predviđenih poglavlja Bowra je dospio napisati devet. Pet od njih bila su očigledno dovršena za tisak, U preostala četiri trebalo je, kaže u predgovoru priređivač, samo ispraviti tipkarske pogreške. Da je knjiga ostala nedovršenom vidi se, uostalom, i iz ponešto naglog završetka devetog poglavlja.

Uvodno poglavlje daje vrlo dobar, čitak, pregledan i eruditski pregled homerske kritike. Jasno i koncizno prikazane su pozicije analitičara i unitarista, njihove vrline i mane, zamjerke koje im se mogu staviti, te zašto su oba pravca tumačenja završila u ćorsokaku.

Drugo je poglavlje posvećeno usmenoj kompoziciji, dakle Parryju i njegovoj teoriji o usmenom karakteru homerskih epova. U vrijeme recepcije Parryjevih ideja u pedesetim godinama Bowra je i sam mnogo učinio za njihovo prodiranje u šire akademske krugove. No ovdje se pomalo osjeća da je Bowra ostao kod prve faze „oštrih parijevara“ (Th. Rosenmeyer) sa svim nedostacima koje su njihova shvaćanja imala. Tako kad Bowra citira Wade-Geryjevu poznatu izreku o Parryju kao „Darwinu homerologije“, onda to izgleda — a Bowrin tekst to i implicira — kao pohvala. No Wade-Geryjeva usporedba bila je izraz negodovanja protiv teorije usmene poezije: kao što je Darwin zauvijek uklonio ruku Stvoritelja iz postanka čovjeka i vrsta, tako je i Parry uklonio ruku Velikog Pjesnika iz postanka Ilijade i Odiseje. Na strani 15. ponavlja Bowra već više puta spominjane i bezuspješno kritizirane zablude o naravi grčkog i našeg stiha. Heksametar je njemu „vrlo kompliciran stih“, za razliku od našeg deseterca koji je jednostavan stih „od pet troheja“. Ovo o „pet troheja“ teška je greška, ali i čitav kontekst pokazuje s kakvom lakoćom mnogi homerolozi (Kirk, A. Parry) donose samosvesne ocjene o stvarima koje ne poznaju dovoljno: naš je deseterac itekako kompleksan stih, kako su pokazali radovi Jakobsona, Taranovskog, Svetozara Petrovića i drugih. S druge strane možemo Bowru zapitati s Popeom odakle on zna da je bilo tako teško pjevati heksametre (M.M.W. Pope, „The Parry-Lord Theory of Homeric Composition“ Acta Classica VI, Kaapstad 1964). Bowra i sam sebi protuslovi kad malo dalje kaže da naši pjevači često loše grade deseterce (ib.). Nerazumljivo je zašto bi dolazilo do pogreška u tako jednostavnom stihu.

Tvrđnje te vrste potječu iz nezdrave želje da se veličina Homera očuva i obrani od nedostojnog uspoređivanja s balkanskim primitivnim pjevačima; očigledno je to npr. kod francuskog etnologa G. Germaina (isp. njegovu recenziju Lordove knjige „The Singer of Tales“ u Revue des études grecques 74, 1961, 469 id.). Iste su naravi

raspravljaja Adama Parryja o socijalnoj pozadini homerske i balkanske epike: „ona je dvorska, ova je primitivna“, seoska „Have we Homer’s Iliad?“, *Yale Classical Studies* 20, 1966, 175). Naša je epika izrasla na dvorovima begova i aga, u sredini tipično feudalno-aristokratskaj, pa je to i potaklo M. Murka da u situaciji naših narodnih pjevača vidi sliku homerski aeda. Potahnje protiv A. Parryja vidi u članku A. B. Lorde, „Homer as Oral Poet“, *Harvard Studies in Classical Philology* 72, 1967, 1-46, s odličnom argumentacijom. Sve je to bilo nužno spomenuti jer je Bowrino izlaganje na razini onog u članku mlađeg Parryja (npr. 25 i d.). Bowra tvrdi da Homer nije toliko formulaički „ossified“, okamenjen, kao naša epika, pa bi to značilo da su formule balast pjesme (17), samo pogodno tehničko sredstvo olakšavanja komponiranja („to help oral performance“, 66). Ali dalje to više nije jasno, pa se čini da Bowra koleba između priznavanja i odricanja pjesnikove kreativnosti pri upotrebi formula (18-19, 27-28, 30). Uopće Bowra formule shvaća odveć mehanistički, a cijelom pitanju formulaičnosti daje se i ovdje, kao i u mnogim drugim radovima novije homerologije, pretjeran naglasak. Izvršno je, iako ne posve novo, opažanje o važnosti Homerova koncentriranja na sadašnjost („the concentration on the moment“, 36).

U trećem poglavlju magistralnim zahtovom i superiornošću velikog znalca prikazane su teškoće i problemi tumačenja i razumijevanja Homera. Četvrto bavi se kompozicionim postupcima ili sredstvima (devices) u epovima. Ono je informativno i dobro, ali izlaganje trpi od prečestih spekulacija o pretpostavljenim „short lays“, kraćim epskim pjesmama, koje su, kako misli autor, prethodile grandioznom kreativnom činu stvaranja velikih epova. Vrlo je vjerojatno da su takve pjesme postojale prije Homera, ali mi o njima ne znamo ništa.

Izvršna je peta glava o grčkom herojskom doba. Ona pokazuje autora „Heroic Poetry“ u najboljem svjetlu. Par napomena: na str. 82. prihvaća Bowra Forrerovo jednačenje Aheje s hetitskom Ahhijawa, a dopušta da je možda i hetitska Taruisa Troja, ali izrijekom odbacuje Eteokla i druga grčka imena koja je Forrer htio identificirati u hetitskim arhivskim spisima. Kad on misli da ep često idealizira neke povijesne događaje i pridaje im važnost koju oni stvarno nisu imali, možemo se s njime složiti. Ali kad kao primjer za obrnut slučaj, za stvarnu povijesnu katastrofu opjevanu u epici, navodi Kosovsku bitku (85), onda je posrijedi nedovoljno poznavanje naše povijeti: znamo da je bitka na Marici bila stvarni slom srpskim državicama i da je ona otvorila Turcima put na Balkan. Upravo zato vrlo je vjerojatno da se u povijesno vrednovanje usmenih epskih pjevača ne možemo odveć pouzdavati, kako nas uči „Pjesma o Rolandu“, „Starija Edda“, ruske pjesme o kijejskim junacima i dr. Tako je vrlo problematično da li je Trojanski rat uopće imao tako veliko povijesno značenje kakvo mu neki autori pridaju na temelju Ilijade.

Argumenti kojima se Homeru odriče autorstvo Kataloga (89—90) nisu uvjerljivi. O pitanju Kataloga isp. R. Hope Simpson i J.F. Lazenby, „The catalogue of the ships in Homer’s „Iliad““, New York 1970.

Šesta glava raspravlja pobliže o Ilijadi, a sedma o Odiseji. Obje su u cjelini vrlo lijepo pisane, s nešto previše spekulacija o tome kako je moralo biti ovo ili ono o čemu zapravo ne znamo apsolutno ništa. Glava o Ilijadi osobito ima izvršno prikazanu opoziciju Ahilej-Hektor. No u cjelini ona je ipak nešto ispod nedostižne Whitmanove knjige „Homer and the Heroic Tradition“, Cambridge Mass. 1958. Nije jasno zašto bi *Διὸς ἀπάτη* morala potjecati iz zasebne kraće epske pjesme („a separate lay“, 111). Na nekim mjestima Bowra se doima kao prikriveni analitičar iz prošlog stoljeća. Str. 112: pitanje je da li je herojska vrlina to što Hektor odbacuje Polidamantove razborite i, kao se kasnije moglo vidjeti, spasonosne savjete. Usporedba epa i tragedije i generalizacije koje Bowra izvodi na str. 116 posve su promašene i ne možemo se oteti dojmu da bi ih on u konačnoj redakciji knjige bio izbacio. No pitanje odnosa epskog i tragičkog junaka zaslužuje zasebnu obradu.

Sedmo poglavlje nosi iste značajke. Od pojedinačnih zamjerki spominjem: zar je Odisej u Ilijadi proždrljiv (121)? Ako to Bowra izvodi iz njegova zahtjeva da vojska ruča prije bitke, čime se protiv Ahililejevoj žurbi da odmah pođu u boj, onda on krivo tumači Homera. Bowra misli da postoji uočljiva razlika između Ahileja u Ilijadi (kratak ali slavan život) i Odiseji (u Nekiji: bolje živ nadničar nego mrtav junak). No da li je to dosita tako? Kad se govori o „competing versions“ Odiseje (125), onda je i to puko nagadanje o nepoznatome.

U sedmoj glavi odveć olako traži se stalno neka folklorna pozadina. I tu ima mnogo spekulacija o suponiranim „earlier versions“ (napr. 128 i drugdje). Bowra u duhu stare analize hoće jasno razlučiti što je Homerovo a što je „old tradition“ (129, 130 i drugdje) što je čudno u knjizi koja ima tako visoko mišljenje o Milmanu Parryju. Vrlo je dobro prikazan odnos ljudi i bogova, osobito prijateljstvo Odiseja i Atene za koje Bowra kaže da je jedinstven primjer drugovanja heroja i božanstva u usmenoj epici. No odnos Kraljevića Marka i vile Ravijojle često je vrlo sličan odnosu grčkog junaka i boginje. Zanimljivo je da se u oba slučaja radi o muškarcu i božici.

U cjelini vrlo je uspjelo osmo poglavlje koje tumači oba epa kao „poeziju akcije“ (osobito 154 i d.). Na str. 153—154 nalazimo vrlo zanimljivu, iako možda ne posve pravednu kritiku Vergilija.

Zaključno poglavlje bavi se raznim aspektima Homerova kreativnog postupka. Obiluje dobrim zapažanjima, iako se osjeća, ne samo po ponešto naglom završetku, da nije posve dovršeno. Bowra nabraja razne slučajeve usporedbi u kojima lavovi igraju odlučnu ulogu i kaže da u 5. stoljeću lavova u Grčkoj nije bilo, ali da je Homerovo iskustvo s njima očito autentično. Ali zar je *stvarno* bilo lavova u Maloj Aziji u 8. stoljeću?

Od tiskarskih grešaka zapazio sam ove: na str. 44, u 12. retku odozdo umjesto „it“ treba da stoji „its“, na str. 105, u 14. retku odozdo umjesto „stills“ treba da stoji „still“, a u 11. retku na str. 125. gramatika ne, ali tekst Homerov zahtjeva „companions“ umjesto „companion“.

Z. Dukat, Zagreb.

G. P. EDWARDS, *The Language of Hesiod in Its Traditional Context*, Publications of the Philological Society, XXII, Oxford 1971, Blackwell, 208 str. i indeksi.

Premda je povremeno uzimao u obzir i drugi sačuvani epski materijal, kao npr. u svom radu o opkoračenju kod Homera (*The Distinctive Character of Enjambement in Homeric Verse*, TAPA 60, 1929, 200—220), svoju danas već općenito prihvaćenu hipotezu o usmenom karakteru najstarije sačuvane grčke epike izgradio je Milman Parry uglavnom na proučavanju homerskih epova. Kasnije je James A. Notopoulos sličnom analizom Heziodovih sačuvanih pjesama (*Homer, Hesiod, and the Achaean Heritage of Oral Poetry*, Hesperia 29, 1960, 177—197) i homerskih himni (*The Homeric Hymns as Oral Poetry: A Study of the Post-homeric Oral Tradition*, AJP 83, 1962, 337—368) pokušao dokazati da i ta djela nose sva obilježja usmene poezije. No Notopoulosova je neegzaktna i neprecizna metodologija naišla na opravdanu kritiku više autora (A. Hoekstra, *Homeric Modifications of Formulaic Prototypes*, Amsterdam 1964, str. 25; G. F. Kirk, *Formular Language and Oral Quality*, YCIS 20, 1966, 153—172; također ovo djelo, str. 21, bilj. 46.).

Knjiga koja je pred nama prvi je sustavan i metodološki besprijekeoran pokušaj odgovora na neka pitanja koja se postavljaju u vezi s postankom i karakterom Heziodovih epova: da li je to poezija fundamentalno različita od homerske u pogledu načina nastanka? (str. 3), te u kojoj je mjeri Heziodovo beotsko porijeklo razlog za jezična odstupanja pjesnikova u odnosu na jezik Ilijade i Odiseje? (ib.). Rješavajući ta pitanja dobit ćemo možda i odgovor na dva problema koji se odavno vezuju uz proučavanje Hezioda: pitanje jedinstva Heziodova korpusa i vremensko određenje nastanka epova, osobito relativno datiranje u odnosu na Homera.

Nakon dva uvodna poglavlja o općim načelima analize i o dosad objavljenim radovima o Heziodovu djelu i jeziku ostali dio knjige sam autor dijeli na dvoje: poglavlja III—VII raspravljaju o tome do koje je mjere Heziod upotrebljavao tradicionalni epski materijal i koliko je ovaj utjecao na njega, pri čemu se autor osobito osvrće na pitanje usmenog karaktera epova, a u drugom dijelu (poglavlja VIII—XI) detaljno se razmatraju jezične osobine Heziodove poezije koje pokazuju značajnija odstupanja od Homerovo jezika. U zaključnom, dvanaestom poglavlju rezimiraju se rezultati.